

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

Wytyczne Komisji ds. Wyrazu Artystycznego Wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej do

KONKURSU NA PROJEKT WYSTROJU ELEMENTÓW WNĘTRZA ŚWIĄTYNI OPATRZNOŚCI BOŻEJ

PROGRAM IDEOWY WNĘTRZA

„Ważne jest, aby postaci świętych ani aniołów nie koncentrowały wiernych na sobie, ale zwracały się wraz z wiernymi ku ideowemu centrum świątyni i kosmosu, którym jest Chrystus na Majestacie i jego ołtarz na ziemi”.

z „Programu ideowego wnętrza i wytycznych do konkursu”

Pierwsze przykazanie Dekalogu surowo zabrania wszelkich przedstawień Boga, człowieka oraz wszelkich istot żywych, bowiem Bóg jest niewidzialny (Wj 20, 1-6). W Chrystusie Bóg stał się człowiekiem, Chrystus jest „obrazem Boga Niewidzialnego” (Kol 1, 15). Tajemnica Wcielenia jest fundamentem sztuki sakralnej. Sztuka sakralna jest wyrazem wiary w tę tajemnicę. Powołaniem sztuki sakralnej jest „ukazywanie i wielbienie, w wierze i adoracji, transcendentnej tajemnicy Boga, niewidzialnego, najwyższego piękna Prawdy i Miłości, objawionego w Chrystusie (KKK 2502)

Program ideowy świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie dojrzał przez pięć lat (2010-2014) i jest owocem wielu dyskusji prowadzonych w gronie teologów, liturgistów, historyków, historyków sztuki i artystów w komisjach powołanych przez księdza kardynała Kazimierza Nycza. Został zaaprobowany na posiedzeniu komisji dnia 6 stycznia 2015 roku.

Termin „program ideowy” jest przyjęty w historii sztuki i w krytyce artystycznej na oznaczenie koncepcji ikonograficznej określonego dzieła, zarówno dawnego jak i współczesnego i funkcjonuje synonimicznie z terminem „program ikonograficzny”. Zadaniem programu ideowego (czyli ikonograficznego) świątyni jest opisanie jej koncepcji teologicznej, a nie formy plastycznej. Sformułowanie koncepcji teologicznej jest zadaniem teologów, zaś nadanie jej plastycznego kształtu należy do artystów. W przypadku nowo tworzonych projektów program ideowy musi spełniać warunki całościowości i spójności oraz wyrażać myśl teologiczną opisaną w założeniach.

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

Założenia wstępne

1. Ideą przewodnią programu ikonograficznego świątyni jest **Opatrzność Boża** ukazana w dziejach narodu polskiego, w kontekście Kościoła powszechnego i historii zbawienia.
2. Program wyrasta z chrześcijańskiej tradycji ikonograficznej Europy, uwzględniając tysiącletnią tradycję polską.
3. Program ideowy uwzględnia strukturę architektoniczną świątyni, którą tworzy:
 - a) plan centralny (kolisty) wpisany w kwadrat z czterema narożnymi kaplicami oraz trzema wejściami podkreślającymi oś główną (wejście główne – ołtarz) i oś poprzeczną (wejście wschodnie – wejście zachodnie)
 - b) oś pionowa (szczyt kopuły – centrum kolistej nawy) podkreślona przez światło z kopuły oraz powiązana z nim oś optyczna ołtarza i ściany ołtarzowej
4. Realizacja programu wymaga integralności i przejrzystości propozycji, w której każdy z elementów składowych podporządkowany musi być idei centralnej.

Idea centralna

Centralną ideę Opatrzności Bożej wyraża najgłębiej wizerunek określany w ikonografii jako **Chrystus na Majestacie (Maiestas Domini)** ukazujący Zbawiciela zasiadającego na tronie (względnie stojącego) w mandorli (oznaczającej Jego Bóstwo i człowieczeństwo), z symbolami Czterech Ewangelistów w narożach (tetramorfon). Takie przedstawienie wyrasta ze wspólnej starożytnej tradycji niepodzielonego Kościoła i jest reprezentowane w najstarszych zabytkach sztuki polskiej. Maiestas Domini symbolizuje Zmartwychwstanie Chrystusa, Jego powszechne Królestwo i powtórne przyjście na Sąd Ostateczny. Nad Chrystusem przedstawiony jest **Duch Święty**, zwykle ukazywany w postaci Gołębicy, a powyżej **Bóg Ojciec**, obrazowany tradycyjnie w postaci Prawicy Bożej (Manus Dei). Ku Chrystusowi zwracają się stojący po bokach najwięksi przedstawiciele ludzkości: po Jego prawicy Matka Boża (Nowy Testament; pierwiastek kobiecy), po lewicy zaś św. Jan Chrzciciel (prorok zamykający Stary Testament; pierwiastek męski). Kompozycja z Maryją i Janem Chrzcicielem, zwana **Deesis**, posiada mocną strukturę teologiczną, nawiązującą do tradycji liturgicznej i ikonograficznej niepodzielonego Kościoła, a także początków chrześcijaństwa w Polsce (najstarsza pieśń Bogurodzica, najstarsza polichromia w Tumie pod Łęczycą, XII w.). W ten sposób postać Chrystusa na Majestacie stanowi ideowy zwornik osi

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

pionowej, trynitarnej, prowadzącej od kopuły ku ołtarzowi, a zarazem osi poziomej, ziemskiej, zakorzenionej w historii, do której należy lud Boży zgromadzony w świątyni. Objawia Opatrzność Bożą i powtórne przyjście Chrystusa na Sąd, a tym samym przyszły koniec ziemskiej historii.

Ideowym i liturgicznym centrum świątyni jest **ołtarz**, miejsce liturgii ofiary. Obok niego stoi **ambona** – miejsce liturgii słowa

Ważnym elementem optycznej osi pionowej jest **dwustronny krzyż** zawieszony ponad ołtarzem i integralnie z nim związany. Krzyż ten wskazuje na paschalny charakter sprawowanej na ołtarzu liturgii, a zarazem odnosi się do postaci Chrystusa na Majestacie, ukazując łączność wątku pasyjnego, paschalnego i eschatologicznego - Ukrzyżowanie, Zmartwychwstanie i kosmiczą Paruzję. Krzyż na awersie (od strony nawy) ukazuje Chrystusa umęczonego, czyli wymiar historyczny, pasyjny. Rewers krzyża (od strony prezbiterium) ukazuje Zbawiciela chwalebny, zmartwychwstałego (w tradycji wyobrażanego nieraz w szatach kapłańskich), co odsłania, rezurekcyjny charakter Paschy Chrystusa.

Świetlik na podniebieniu kopuły przedstawia – w nawiązaniu do starożytnej tradycji Kościoła – **Zesłanie Ducha Świętego** na Maryję i Apostołów. Ta scena łączy się intencjonalnie z krzyżem wieńczącym świątynię, zaś w programie ideowym wnętrza wieńczy niejako obraz Kościoła wyobrażony w postaci Deesis, podkreślając jego maryjny oraz apostołski charakter.

Istnieje sugestia, aby w centrum kolistej nawy, bezpośrednio pod kopułą z Zesłaniem Ducha Świętego była usytuowana **chrzcielnica**. Jej przezroczyste dno mogłoby pełnić jednocześnie rolę świetlika oświetlającego dolny kościół. Światło wpadające do dolnego kościoła przez dno chrzcielnicy–świetlika przenikałoby przez obecną w chrzcielnicy wodę, podkreślając związek sakramentu chrztu ze Światłem.

Oś pionowa świątyni (Zesłanie Ducha Świętego – chrzcielnica) jest tożsama z osią światła, nawiązując do stworzenia świata (Duch Boży unosił się nad wodami), do Chrztu Chrystusa oraz do sakramentu chrztu świętego. Patrząc od strony głównego wejścia owa oś pokrywa się optycznie i ideowo z osią Maiestas Domini - Krzyż. Jest to główna oś ideowa programu ikonograficznego. Jej przedłużeniem jest oś pozioma (północ-południe) łącząca wejście główne, chrzcielnicę, ambonę i ołtarz. Wyznacza ona oś semantyczną Chrzt – Słowo Boże - Eucharystia. Usytuowanie chrzcielnicy na przecięciu osi poziomej i pionowej

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

świątyni eksponuje sakrament chrztu, wpisany niejako w krzyż, który zostaje wyeksponowany jako miejsce spotkania ziemi i nieba, a zarazem jako droga prowadząca do Słowa Bożego i Eucharystii.

Przedłużeniem horyzontalnej linii Deesis są umieszczone symetrycznie postaci dwóch archaniołów (Gabriel i Michał) oraz świętych reprezentujących Kościół powszechny Wschodu i Zachodu: Piotr i Paweł, Benedykt i Scholastyka, Cyryl i Metody, Stanisław i Wojciech. Ich postaci mogą znaleźć się na ścianie ołtarzowej, bądź na prostokątnych polach wokół kolistej nawy zewnętrznej. Dwie ostatnie pary świętych stanowią łącznik pomiędzy Kościołem powszechnym i Kościołem w Polsce. Dalszy ciąg Deesis tworzą **Święci polscy**. Ich postaci ukazane są na prostokątnych polach na ścianach kolistej nawy. Są oni przedstawicielami różnych okresów historycznych, różnych ziem Rzeczypospolitej, różnych stanów i środowisk. Orszak świętych otwierają święci Polacy XX wieku: św. Jan Paweł II i Sługa Boży kardynał Stefan Wyszyński Prymas Tysiąclecia. Obecność dwóch wielkich Polaków wieku w sąsiedztwie strefy ołtarzowej wiąże się jednocześnie z umieszczonym wokół kopuły Muzeum, które jest im poświęcone. W proponowanym zestawie świętych polskich (oprócz wymienionych wcześniej) znajdują się: Otton z Bambergu, Pięciu Braci Męczenników, Andrzej Świerad, Kinga, Jolanta, Jacek Odrowąż, Jan z Dukli, Wincenty Kadłubek, Jadwiga Śląska, Jadwiga Królowa, Kazimierz, Jan Kanty, Stanisław Kostka, Jan Sarkander, Andrzej Bobola, Jozafat Kuncewicz, Albert Chmielowski, Rafał Kalinowski, Faustyna Kowalska, Jerzy Popiełuszko. W bezpośrednim sąsiedztwie poszczególnych przedstawień świętych będą umieszczone partykuły ich relikwii, zintegrowanych z nimi plastycznie i ideowo. W ten sposób każdy wizerunek świętego wraz z jego relikwiami stanie się przedmiotem indywidualnego oraz publicznego kultu. Proponowany poczet świętych nie jest zamknięty, ale otwarty na teraźniejszość i przyszłość. Dlatego istnieje sugestia aby jedno lub więcej prostokątnych pól, na przykład w sąsiedztwie głównego wejścia, pozostawić pustych, przeznaczone dla polskich świętych przyszłości.

Reprezentacja świętych polskich jest symbolicznym skrótem dziejów Kościoła w Polsce a zarazem świadectwem działania Opatrzności Bożej na różnych etapach historii narodu. Święci włączają się w modlitwę świętych Kościoła powszechnego, w modlitwę aniołów w niebie, Maryi i Jana Chrzciciela, a jednocześnie w modlitwę wiernych zgromadzonych w świątyni. Ważnym elementem programu ikonograficznego wnętrza będą

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

witraże w oknach świątyni. Mogą być w nich przedstawieni aniołowie, pełniący ważną funkcję w działaniu Bożej Opatrzności. Aniołowie stanowiący świat niewidzialny są nieustannie obecni w świecie widzialnym, ponieważ Stwórca wyznaczył im rolę opiekunów materialnej rzeczywistości. Światło prześwietlające witraże świetnie oddaje tę subtelną obecność niewidzialnego świata. Już we wczesnochrześcijańskiej tradycji pojawiła się koncepcja dziewięciu chórów anielskich. Owe chóry oznaczają różne zadania, które aniołom zostały wyznaczone przez Bożą Opatrzność. Dlatego właśnie dziewięć chórów anielskich w szczególny sposób wyraża ideę doskonałego niebiańskiego państwa, w którym każdy posiada właściwe sobie zadania i obowiązki. Aniołowie z poszczególnych chórów są więc tymi, którzy w imieniu Boga walczą ze złem, opiekują się żywiołami i prowadzą ludzi do zbawienia poprzez trudne koleje losu. Ich głównym zadaniem realizowanym przez całą hierarchię pozostaje jednak prowadzenie wszystkich ludzi do zbawienia, co jest też podstawowym celem Bożej Opatrzności.

W ten sposób modlitwa ludu Bożego zgromadzonego w świątyni zostaje – zarówno w sensie artystycznym jak i teologicznym – otoczona modlitwą świętych ludzi i aniołów. Poprzez sprawowaną na ołtarzu liturgię modlitwa Kościoła (gr. *deesis*) kieruje się ku Chrystusowi, a przez Niego ku Trójcy Przenajświętszej. Ważne jest, aby postaci świętych ani aniołów nie koncentrowały wiernych na sobie, ale zwracały się wraz z wiernymi ku ideowemu centrum świątyni i kosmosu, którym jest Chrystus na Majestacie i jego ołtarz na ziemi.

Dopełnieniem programu ikonograficznego centralnej przestrzeni świątyni jest czternaście stacji Drogi Krzyżowej umieszczonych na filarach dźwigających sklepienie (na co drugim filarze, od strony „nawy zewnętrznej”) oraz dwanaście krzyży (tzw. „zacheuszków”) nawiązujących do konsekracji świątyni, ze świecami na lichtarzach (umieszczonych na filarach od strony „nawy centralnej”). W dalszej perspektywie przy filarach od strony tejże nawy centralnej przewidywane jest miejsce na herby poszczególnych diecezji tudzież symbole katedr, tworzących strukturę Kościoła w historycznej Rzeczypospolitej oraz upamiętniających ich wkład w budowę świątyni Opatrzności.

Cztery kaplice

W kolisty plan nawy wpisują się cztery kaplice usytuowane w narożnikach kwadratu na którym oparty jest plan świątyni. Ich program ideowy wyraża kluczowe wydarzenia z

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

historii Odkupienia. Kolejność owych wydarzeń wpisuje się w kierunek drogi słońca i wskazówek zegara, odwzorowany w drodze procesji wewnątrz i na zewnątrz świątyni. Sugeruje się, aby w kaplicach znalazły się wybitne dzieła historyczno-artystyczne, bądź ich kopie. Obecność tych dzieł przywoływałaby polską tradycję religijną i artystyczną a zarazem nawiązywała dialog ze współczesnością. Oto proponowana treść i funkcja kaplic, poczynając od kaplicy południowo-wschodniej (na lewo od ołtarza):

1. Boże Narodzenie. Kaplica maryjna. W jej centrum znajduje się ołtarz oraz kopia najsłynniejszego wizerunku maryjnego w Polsce – ikony Matki Boskiej Częstochowskiej, która wyraża tajemnicę Wcielenia a zarazem symbolicznie łączy tradycję Wschodu i Zachodu. Kaplica może być miejscem prywatnej modlitwy rodziców, chrzestnych i nowo ochrzczonych a także nowożeńców po zakończonej liturgii sakramentu małżeństwa. W okresie Bożego Narodzenia kaplica może być miejscem instalacji tradycyjnego żłóbka.
2. Wielki Czwartek. Kaplica adoracyjna. W jej centrum znajduje się ołtarz przeznaczony do sprawowania codziennej mszy świętej oraz wystawienia Najświętszego Sakramentu, a w tle za ołtarzem tabernakulum oraz scena Ostatniej Wieczerzy. Tabernakulum powinno być dwupoziomowe, na każdym poziomie powinno zmieścić się minimum sześć puszek o wysokości do 30 cm. Kaplica może być miejscem tzw. Ciemnicy instalowanej w Wielki Czwartek.
3. Wielki Piątek. Kaplica pokutna, bez ołtarza. Miejsce przeznaczone do spowiedzi. W kaplicy minimum dziesięć konfesjonałów, zamykanych, najlepiej jednostronnych. W centrum kaplicy krzyż lub wizerunek Ukrzyżowania. Mógłby to być średniowieczny krucyfiks z któregoś z kościołów archidiecezji warszawskiej (na przykład z kościoła w Grójcu) lub z Muzeum Narodowego w Warszawie (w charakterze depozytu). Kaplica może być miejscem Grobu Pańskiego instalowanego w Wielki Piątek. W pierwszym okresie funkcjonowania świątyni kaplica będzie pełnić przejściowo rolę klatki schodowej do Muzeum Jana Pawła II.
4. Zmartwychwstanie. W kaplicy ołtarz oraz wizerunek Miłosierdzia Bożego (Jezu ufam Tobie), który ewokuje Zmartwychwstanie.

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

Zamknięciem i kulminacją programu czterech kaplic oraz trojga drzwi (patrz: opis poniżej) jest program wnętrza świątyni, a szczególnie centralny wizerunek Chrystusa na Majestacie.

Trzy pary drzwi

Wnętrze świątyni ukazuje rzeczywistość przemienioną, Niebieską Jerozolimę. Na zewnątrz świątyni ukazana jest ziemską historią, akcentującą rolę Opatrzności Bożej w dziejach Polski. Główny ciężar treści historycznej wyobrażony jest na trzech parach drzwi prowadzących do świątyni. W ten sposób koncepcja ideowa świątyni wskazuje, że dzieje narodu, będące częścią dziejów ludzkości, są fragmentem dziejów zbawienia, a jednocześnie doczesną stroną rzeczywistości, w której metahistorycznym centrum znajduje się Królestwo Boże. Drzwi wejściowe jako symbol Chrystusa mają tradycję ikonograficzną, sięgającą pierwszych wieków chrześcijaństwa. Byłoby wskazane, aby drzwi do świątyni Opatrzności nawiązywały w materiale i formie do tradycji średniowiecznych drzwi brązowych, w tym do najwybitniejszych dzieł polskiej sztuki romańskiej – drzwi płockich i drzwi gnieźnieńskich.

Program ikonograficzny trzech par drzwi stanowi integralny składnik programu całości, a szczególnie łączy się z programem czterech kaplic, tworząc – wraz z nimi – cykl wydarzeń z dziejów Odkupienia. Tematyka scen nawiązuje do najstarszych tradycji ilustrujących wydarzenia Starego Testamentu jako zapowiedź Nowego Przymierza zrealizowaną w Chrystusie zrodzonym z Maryi Dziewicy. W ten program zostają wpisane sceny z historii Polski.

Program ikonograficzny trzech par drzwi jest przeznaczony do czytania na zewnątrz świątyni. Stanowi on integralny składnik programu całości, a szczególnie łączy się z programem czterech kaplic, tworząc – wraz z nimi – cykl wydarzeń z dziejów Odkupienia.

1. Drzwi główne (północne): Zwiastowanie
2. Drzwi wschodnie: Przemienienie Pańskie
3. Drzwi zachodnie: Sąd Ostateczny

Tematyka scen nawiązuje do najstarszych tradycji upatrujących w drzwiach głównych otwarcie Nowego Przymierza, w stronie wschodniej symbolikę światła, a w stronie zachodniej symbolikę Sądu Ostatecznego.

Konkurs na projekt koncepcyjny elementów wystroju wnętrza Świątyni Opatrzności Bożej.

Powyższą tematykę teologiczną dopełniają sceny z historii Polski, rozumianej w wymiarze wertykalnym jako historia sacra, zaś w wymiarze horyzontalnym jako historia ziem i ludów tworzących Rzeczpospolitą. Można to uczynić według różnych kluczy, np. Zwiastowanie: a. początki chrześcijaństwa w Polsce, na Rusi i Litwie; b. początki nowych dzieł, instytucji, organizacji; Przemienienie: a. „Światła” w dziejach Rzeczpospolitej, b. Wydarzenia / Miejsca / Ludzie związani Rzeczpospolitą na Wschodzie („kresy”); Sąd Ostateczny: a. Wydarzenia dramatyczne w dziejach Rzeczpospolitej; b. Wydarzenia / Miejsca / Ludzie związani z Rzeczpospolitą na Zachodzie (np. z Polską w dzisiejszych granicach).

Główna idea

Proponowana koncepcja ideowa jest głęboko zakorzeniona w tradycji teologicznej i ikonograficznej Kościoła zarówno Wschodu jak i Zachodu, która postrzega świątynię jako mikrokosmos, w którym sprawowana liturgia, projektowana na całą historię zbawienia, jest odzwierciedleniem liturgii niebieskiej, której źródłem i kresem jest **Trójca Święta**. Specyfiką proponowanego programu na tle innych realizacji europejskich jest aspekt narodowy, wynikający z charakteru świątyni jako wotum narodu polskiego. Aspekt ten jest wpisany w kontekst eklezjalny i historiozobawczy, skoncentrowany na centralnej tajemnicy wiary, jaką jest **Śmierć i Zmartwychwstanie Chrystusa**. W tak sformułowanym programie zostaje podkreślona - zarówno w wymiarze soteriologicznym, eklezjologicznym i sakramentalnym, jak w wymiarze hagiograficznym i historyczno-narodowym - **Opatrzność Boża**.